

KOÇU, Reşat Ekrem
(1905-1975)

Osmanlı kültür ve medeniyetine dair çalışmalarıyla tanınan tarihçi, yazar.

İstanbul'da doğdu. Babası Ekrem Reşat Bey, annesi Hacı Fatma Hanım'dır. Ekrem Reşat Bey, İstanbul'da Maarif Nezâreti tercüme kaleminde çalışmış, *Tarîk*, *Ma'lûmat* ve *Ceride-i Havâdis* gazetelerinde yazı yazmış, daha sonra Konya'da Sanayi Mektebi müdürlüğüne tayin edilmiş ve burada *Babalık* gazetesinde de başyazarlık yapmıştır. 1925'te İstanbul'a döndüğünde 1933'te ölümüne kadar *Cumhuriyet* gazetesinin memleket haberleri servisinin başında bulunmuştur.

İlkokulu Konya'da okuyan Reşat Ekrem, savaş sebebiyle ortaokul ve lise kapandığından annesiyle birlikte İstanbul'a döndü. Liseyi yatılı olarak Bursa Erkek Lisesi'nde okudu. 1931'de İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olunca kürsü başkanı Ahmed Refik'in (Altınay) asistanı oldu. Burada *Osmanlı Muâhedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muâhede* adlı çalışmasını hazırladı (İstanbul 1934). Çok takdir ettiği hocası Ahmed Refik 1933'te yapılan üniversite reformunda görevinden uzaklaştırılınca Reşat Ekrem de yeni kurulan üniversiteden istifaya geçti. Kuleli Askerî Lisesi, Vefa Lisesi ve Pertevniyal Lisesi tarih öğretmenliği yanında *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah*, *Milliyet*, *Hergün*, *Yeni Tanin* ve *Tercüman* gibi gazetelerle *Hayat Tarih Mecmuası*, *Resimli Tarih Mecmuası*, *Tarih Dünyası*, *Hayat*, *Yeşilay*, *Büyük Doğu*, *Hafta*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası* vb. dergilerde makaleler yazmak suretiyle geçimini sağladı. Reşat Ekrem, Kadıköy Göztepe Kayış-

dağı caddesinde aileden kalma köşk satıldıktan sonra hayatının son yıllarını Ankara caddesi ve Sirkeci'deki bürolarında bulunan arşivini de naklettiği civardaki bir apartman dairesinde geçirdi. 6 Temmuz 1975 tarihinde burada vefat etti ve Sahrayıcedid Mezarlığı'na defnedildi. Hiç evlenmeyen Reşat Ekrem'in evlât edinmiş olduğu Mehmet adındaki genç ölümden sonra bütün arşiv malzemesini satarak dağıttı.

Eserleri. Yazdıklarında tarihî gerçekleri değiştirmeyen Reşat Ekrem kaynaklardaki bilgi ve tasvirlerin bir araya getirilmesi, bunların bir hikâye örgüsü içinde ustalıkla toplanması suretiyle meydana getirilmiş *Esircibaşı*, *Forsa Halil* (1962) gibi tarihî romanlar ve belirli bir tarihî şahsiyeti anlatan romanlaştırılmış tarih (*Patrona Halil* [1967], *Kabakçı Mustafa* [1968], *Kösem Sultan* [1972]) monograf-yalarını yazdı. Reşat Ekrem'in bir özelliği de Osmanlı tarihinin basılı kaynaklarını ve yakın geçmişteki gazeteleri büyük bir dikkatle tarayıp bunların içinden meraklı olayları, hikâyeleri, pek akla gelmeyecek ayrıntı ve yaşıntıları çıkarmış olmasıdır. Bu malzemeyi yazarlık hayatı boyunca geniş ölçüde kullandı, bazılarını da kitap halinde yayımladı. *Hatice Sultan ve Resam Melling* (1934), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (1947), *Erkek Kızlar* (1962), *Dağ Padişahları* (1962) gibi kitapları yanında bu tür birçok yazı dizisi de gazete sayfalarında kaldı.

Reşat Ekrem, bazı Osmanlı dönemi kaynaklarını bugünkü dile aktarıp herkesin okuyup zevk alabileceği bir hale getirdi. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin ilk beş cildini hayli kısaltılmış olarak bu surette yayımladığı gibi (1944-1949) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Seyyid Vehbî'nin *Surnâme*'sini (1939), Haşmet'in *Vilâdetnâme*'sini (1940) ve Aşçı İbrâhim Dede *Mecmuası*'nı da (1960) sade bir dille kısaltarak neşretti. Edmondo de Amicis, Jean de Thevenot, Theophile Deyrolle, J. E. Dauzats, Mary Montagu ve Elizabeth Craven gibi Batılı yazarların İstanbul ve Türkiye'den bahseden seyahatnâmelerini de yine kısaltıp resimli kitapçıklar halinde dizi olarak bastırdı.

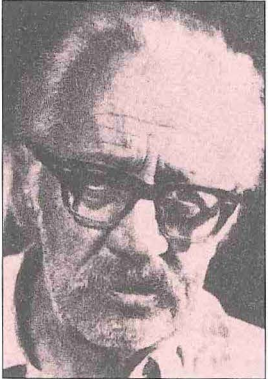
Reşat Ekrem halkın zevkle okuyabileceği, ağır bilgiler ve notlarla yüklenmemiş, fakat ciddi ve içinde ilgi çekici yeni görüşler bulunan tarih araştırmaları da sundu. *Osmanlı Padişahları* (1960), *Yeniçeriler* (1964), *Osmanlı Tarihinin Panora-*

ması (I-II, 1964) ve *Fatih Sultan Mehmed* (1965) gibi eserleri bu hususta başlıca örneklerdir. *Osmanlı Padişahları*, Osmanlı Devleti tahtına oturan bütün hükümdarları objektif bir bakışla inceleyerek karakterlerini, meziyetlerini ve eksik taraflarını okuyucuya takdim eden başarılı bir çalışmadır. Bunların dışında *Cumhuriyet* gazetesi ilâvesi olarak basılan *Türk İstanbul* (1953), *Osmanlı Tarihinin Panoraması* (1954), *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (1967) gibi, eski dönemin merak edilen ilginç konuları hakkında okuyucuları aydınlatan ansiklopedik eserler de ortaya koymuştur. Topkapı Sarayı'nın bölümlerini, içlerinde geçen yaşantılarıyla anlatan *Topkapı Sarayı* (1960 [?]) adlı eseri de zevkle okunacak bir tarihtir.

Tarihçi olarak yetişmesinde Ahmed Refik'in, İstanbul'un bütün özelliklerini tanımamasında ise Ahmed Râsim'in büyük payı olmuştur. Reşat Ekrem, Ahmed Râsim'in İstanbul'a olan sevgisini aynen almış, bunu Ahmed Refik'ten kendisine geçen edebî tarihçilikle zenginleştirerek İstanbul'un "nevi şahsına mahsus" bir tarihçisi olmuştur. Bu şehre olan hayranlığını ve onu ölümsüzlüğe kavuşturmak istediğini 1944'te *İstanbul Ansiklopedisi*'ni fasiküller halinde yayımlamak suretiyle göstermiştir. Dünya yayın hayatında ilk olarak denenen bu teşebbüsüyle bir şehri her şeyi ile ansiklopedi sayfalarına sığdırmayı tasarlamış, ancak bu önemli proje tamamlanmadan yarım kalmıştır (bk. İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ). Ağır ilmî yayınlara pek heves etmeyen Reşat Ekrem, *İslâm Ansiklopedisi*'nin Türkçe baskısında "Ali Paşa Hekimoğlu" ve "Ali Paşa Sürmeli" maddelerini yazmıştır.

Reşat Ekrem aynı zamanda iyi resim yapan, fakat genellikle nahif üslûbu tercih eden bir ressam ve *Acı Su: Şiirler* (1965) adlı şiir kitabında da görüldüğü gibi serbest nazmı başarıyla kullanan bir şairdi. *Çocuklar* (1938) başlıklı romantik küçük kitabının ise belki bazı kısımları gerçek hikâyelerden oluşmuştur.

Reşat Ekrem Koçu'nun diğer belli başlı çalışmaları da şunlardır: *Sümer Türkleri* (1933), *Selçuk İmparatorluğu* (1933), *Bizans Tarihi* (1934), *Tarihten Evvelki Zamanlar* (1934), *Ahmed Râsim: Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları* (1938), *Taçlı Fahişeler* (1944), *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952), *Tarihimizde Kahramanlar* (1960), *Haşmetli Yosmalar* (1963), *Dârülaceze* (1974), *İstanbul Tulumbacıları* (1981), *İstanbul Camileri* (ts.).

Reşat
Ekrem
Kocu

BİBLİYOGRAFYA :

Semavi Eyice, "Aramızdan Ayrılan Bir İstanbul Tarihçisi: Reşat Ekrem Koçu", *Pirelli*, XIII/134, İstanbul 1975, s. 8-9; a.m.f., "Tarihçi ve Folklorist Reşat Ekrem Koçu", *TFA*, XVI/322 (1976), s. 7641-7643 (önceki yazının tekrarıdır); a.m.f., "Reşat Ekrem Koçu'nun Ömrünü Adadığı 'Kent Kütüğü', İstanbul Ansiklopedisi Anıları", *Album Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1998, s. 62-67; a.m.f., "Reşat Ekrem Koçu", *DBİst.A*, V, 41-43; Erdem Yücel, "Kaybettiğimiz Tarihçi ve Yazar Reşad Ekrem Koçu", *Hayat Tarih Mecmuası*, XI/10, İstanbul 1975, s. 30-34; Mahmut Şakiroğlu, "Reşad Ekrem Koçu (1905-1975)", *Türk Folkloru Belleten*, 1/2, İstanbul 1986, s. 443-449.

SEMAVİ EYİCE

KOĞACIZÂDE MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Koğacızâde).

KOKU

Arapça'da genel olarak güzel koku için *itr*, üretme veya satma işine *itâre*, *itriyat*, koku satana *attâr* denmektedir. Bu kelimeler Türkçe'ye de girmiş, aynı kökten kelimeler Batı dillerine geçmiştir (meselâ İng. attar of roses "gülyağı"). Araplar koku karşılığında esintiyle gelmesinden dolayı *rîh*, *râiha*, güzel ve temiz olan şeyler güzel koktuğu için *tîb* kelimelerini de kullanırlar. Benzer bir kullanım eski Türkler'de de vardır. *Kutadgu Bilig*'de kötü koku için "arığsız yıd" (temiz olmayan koku) ifadesi geçer. Aynı eserde güzel koku için *id*, *kin*, misk için *yıpar* kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes'te "attar işi mukaddes mesih yağı" nı ilk defa Betsalel'in (Bezalel) yaptığından söz edilir (Çıkış, 37/29; *IDB*, III, 731). Bu ifade eskiden beri devam eden kokuculuk mesleğine de işaret eder. Tabiatla mevcut olan güzel kokuların elde edilmesi, kullanılması ve ticareti Tevrat öncesinden gelen bir gelenektir. Nitekim Hz. Peygamber de güzel koku sürünmeyi peygamberlerin sünnetleri arasında saymıştır (*Müsned*, V, 421; Tirmizî, "Nikâh", 1). Eski medeniyetlerin dinî merasimlerinde, cenaze defin işlerinde ve sayarlarında güzel koku ve buhur önemli bir yer tutar. Arkeolojik kazılarda bol miktarda koku kabı bulunmuştur. Bilhassa Eski Mezopotamya tabletleri, Mısır mezar resim ve yazıları bu iki kültürde kokunun yerini gösteren önemli bilgiler verir. Orta Fırat bölgesinde bulunan tabletlerden, milâttan önce 1800 yıllarında buradaki büyük Mari sarayında "bîit-rakkî"

denilen bölümün saray erkânı ve yüksek rütbeli askerlerin dinî merasimler, kutlamalar ve ziyafetlerde sürünecekleri koku ve yağ ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır (*NBD*, s. 259).

Eski Mısır'da Amon tapınağında buhurculuk yüksek bir rütbe sayılırdı (*IDB*, III, 731). Ölülerin mumyalanmasında çeşitli koku maddeleri kullanılırdı. Herodotos içi boşaltılan cesedin dövülmüş baharatla yıkandığını, dövülmüş sarı sakız, çin tarçını ve diğer kokulu otlar konularak dikildiğini yazar (*Tarih*, s. 95-96). Ayrıca mezarlara özel hazırlanmış koku yağı ve esanslar bırakılırdı. Eski İran sarayında da kokunun önemli bir yeri olduğunda şüphe yoktur. Persepolis'teki Daryüs'ün sarayında milâttan önce VI-V. yüzyıllara ait kabartmalarda elinde koku kabı ve katlanmış havluyla bekleyen hizmetçiler tasvir edilmiştir (Parrot, s. 197).

Eski ve Yeni Ahid'de, halkın yapmasına izin verilmeyen kutsal yağ ve buhur karışımları yanında (Çıkış, 30/23-26, 34-38) koku amacıyla kullanılan çeşitli maddeler hakkında bilgi yer almaktadır. Başa ve vücuda sürülen kokulu yağa "semen tób" deniyordu (Mezmurlar, 133/2). Milâttan önce XVIII. yüzyıla tarihlenen Mari'de bulunmuş bir tablette de buna benzer şekilde "samnu tabu" geçmektedir (*NBD*, s. 261). Semen kelimesi Arapça'da da "yağ" anlamına gelmekte, koku için olanına "dühn" denmektedir. Tevrat'ın verdiği bilgiye göre kutsal mesih yağı için çeşitli baharatlar kullanılmıştır (Çıkış, 30/23-25). Eski ve Yeni Ahid'de ayrıca sarı sabır (öd ağacı), balsam (pelesenk), günlük, kasnı zamk (çadır uşağı otu ile şeytan teresinden elde edilen bir çeşit kokulu zamk), hint sümbülü, ezfâr, safran gibi koku malzemelerinden söz edilir ve bunların getirildiği yerler hakkında bilgi verilir. Kokular başa, vücuda, elbiseye sürüldüğü gibi zıfaf için hazırlanmış yatağa da serpilirdi (Süleyman'ın Meselleri, 7/17).

Arap yarımadası, bazı kokuların tabii olarak çıktığı bir yer olması yanında Afrika ve Hindistan'dan gelen kokuları kuzeye taşıyan kervanların geçtiği ana güzergâhtı. Tevrat'ta verilen bilgiye göre Yûsuf'un, kardeşleri tarafından satıldığı İsmâilî (Arap) kervancıların develeri baharat, pelesenk ve mür yüklü idi (Tekvîn, 37/25). Eski Ahid'de, Güney Arabistan'da hüküm sürdüğü düşünülen Sebe Melikesi Belkis'in Hz. Süleyman'a getirdiği hediyeler arasında bol miktarda baharattan söz edilir (I. Krallar, 10/10). Araplar'ın çin

tarçını ve ladeni nasıl elde ettiklerine dair ilginç bilgiler veren Herodotos bütün ülkenin güzel koktuğunu söyler (*Tarih*, s. 151). Aslında Batı'da ticarî güzergâh olması sebebiyle genel olarak kokuların kaynağı Arap yarımadası sanılıyor, burası dinî merasimlerde ve cenazelerde kullanılan kokuların, buhur malzemesinin geldiği yer olduğu için kutsal kabul ediliyordu. Câhiliye kültüründe önemli bir yeri olan koku haram aylarda kurulan ticaret panayırlarının önemli bir metaı idi. Hz. Peygamber'in amcaları Ebû Tâlib ve Abbas koku ticareti yapmışlardı. Araplar önemli işler için yaptıkları yeminlerde ellerini koku dolu kaba bandırıyorlardı.

Kur'an'da koku adları cennet içeceklerinin özellikleriyle ilgili olarak geçer. Müminlere cennette mührü misk gibi kokan (el-Mutaffifin 83/26), karışımında kâfûr ve zencefil bulunan (el-İnsân 76/5, 17) içecekler vaad edilmiştir. Dünyada kendisine sevdirilenler arasında güzel kokuyu da sayan Resûl-i Ekrem (*Müsned*, VI, 72) insanların toplu olarak yaşadıkları yerlerin güzel kokmasını arzu ederdi. Buna karşılık çiğ soğan, sarımsak yiyen kimselerin camiye gelip halkı rahatsız etmemesini istemiş (Buhârî, "Ezân", 160; Müslim, "Mesâcid", 73-74), mescidlerin yanında evlerin de günlük, mür, sa'ter (kekik) ve yavşan otu gibi güzel koku veren otlarla buhurlanmasını tavsiye etmiştir (Beyhakî, V, 132; Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, II, 10; İbn Asâkir, VI, 142). Kendisi de insanların içine çıkacağı zaman, cuma günleri, elçileri karşılarken güzel koku sürünürdü. Saçlarında bulunan yirmi kadar beyaz tel kullandığı kokuların etkisiyle kırmızı bir renk almıştı (Buhârî, "Menâkıb", 23). Kendisine sunulan güzel kokuyu reddetmez (*a.g.e.*, "Hibe", 9, "Libâs", 80), kokuların en güzelinin misk olduğunu söyledi (Müslim, "Elfâz", 18). İyi insanlarla beraber bulunmayı misk satıcısıyla arkadaş olmaya benzetir ve onun hiçbir faydası olmasa bile güzel kokacağını belirtirdi (Buhârî, "Büyü", 38). Resûl-i Ekrem, kadınların yabancı erkeklerin ilgisini çekmek amacıyla güzel kokular sürünüp sokağa çıkmasını hoş karşılamazdı (Ebû Dâvûd, "Tereccül", 7). Onların süreceği kokuların renk veren fakat etrafa fazla yayılmayan, erkeklerin kokularının iş sürüldüğünde iz bırakmayan fakat yayılan türden olmasını isterdi (*a.g.e.*, "Nikâh", 50, "Libâs", 8). Medine'de attarlık yapan bazı kadınlar vardı. Bunlardan Esmâ bint Muharribe, oğlu Abdullah b. Ebû Rebîa'nın Yemen'den gönderdiği kokularını satardı (İbn